

Rationaalisen valinnan teoriasta vielä

KAISA HERNE ja MAIJA SETÄLÄ

Vesa-Matti Salomäki on kirjoittanut oppineen kommentin *Politiikka*-lehdessä (3/2000) ilmentyneeseen artikkeliimme ”Rationaalisen valinnan teoria ja tieteellisen edistyksen arviointi”. Kiitämme Salomäkeä tästä monia tärkeitä kysymyksiä esiin tuovasta kommentista.

Suuri osa Salomäen kommentista käsittelee RVT:a yleisesti, eikä liity suoranaisesti artikkelissa esittämäämme argumenttiin. Koska *Politiikka*-lehden uusi toimituskunta on ystävällisesti tarjonnut meille tilaisuuden vastata Salomäen kommenttiin, puolustamme seuraavassa omaa argumenttiamme tietyiltä osin, mutta puutummme myös joihinkin yleisempiin teemoihin. Kaikkia Salomäen esiin nostamia seikkoja emme varmaankaan ole käsitelleet artikkelissamme niiden ansaitsemassa laajuudessa ja osan joudumme valitettavasti sivuuttamaan myös tässä lyhyessä vastineessa.

Aivan aluksi on korjattava yksi RVT:an liittyvä väärinymmärrys Salomäen kommentissa. Salomäen mukaan ”teorian asenne on tämä: yksilö, joka onnistuu tekemään elämässään rationaalisia valintoja, ei voi saada aikaiseksi haitallisia lopputuloksia (harmeja) toimintaympäristössään”. Tässä kohdassa Salomäki on käsitellyt RVT:aa sängen huolimattomasti, koska juuri RVT on tuonut esiin kollektiiviseen toimintaan ja kollektiivihyödykkeisiin liittyvät ongelmat – sen, että rationaalisten yksilöiden toiminnasta voi olla ryhmän kannalta huonoja seurauksia. Toisin sanoen, vaikka yksilö pyrkisi rationaalisesti ajamaan omaa parastaan, hän

voi päätyä omalta (ja ryhmän) kannalta huonompaan lopputulokseen kuin siihen minkä hän saavuttaisi jollain vähemmän ”rationaalisella” toiminnalla. RVT on siis osoittanut, että markkinoiden näkymätön käsi ei toimikaan, kun on kyse kollektiivihyödykkeistä.

Salomäki käsittelee kommentissaan eniten RVT:n subjektikäsitystä, jota hän pitää jollain tavoin virheellisenä tai puutteellisena. Mielestämme Salomäki puuttuu hyvin tärkeään kysymykseen, jonka käsittelyyn olisi varmasti voinut käyttää enemmän tilaa myös artikkelissamme. Salomäen käsittely ei kuitenkaan tältä osin tee täyttä oikeutta RVT:lle. Osoitamme artikkelissa, että RVT on melko hajanainen joukko toisistaan poikkeavia malleja, minkä vuoksi siihen ei voida liittää yhtä tiettyä ihmiskuvaa (model of man). Salomäki näyttää kuitenkin yhdistävän RVT:n ihmiskuvan, joka vastaa liberaalin normatiivisen tradition ihmiskuvaa. On varmasti totta, että jotkut RVT:n tutkijat ovat sitoutuneet kyseiseen ihmiskäsitykseen, mutta tämä ei koske suurinta osaa RVT:aa politiikan tutkimukseen soveltavista tutkijoista.

Itse asiassa suuri osa RVT:n tutkijoista ei ole sitoutunut mihinkään ontologiseen käsitykseen ihmisestä, vaan käyttää rationaalisuusoletusta instrumentalistisesti apuvälineenä ennusteiden laatimisessa. Tällöin sellaiset käsitteet kuin rationaalisuus ja preferenssit ymmärretään analyttisinä apuvälineinä, joiden todenmukaisuudesta ei olla kiinnostuneita. Ratkaisevaa teorian edistyksen kannalta on mallin empiirinen tes-

taaminen. Lisäksi on myös huomattava, että preferenssien sisällön määrittely vaihtelee sovellutusaloittain. Väärinkäsitysten välttämiseksi meidän olisi varmasti pitänyt korostaa tätä seikkaa artikkelissamme enemmän.

Salomäki näyttää myös ymmärtävän toimijat nimenomaan ihmisyksilöinä, joita RVT käsittelee instituutioista, rooleista ja normeista irrallisina. Tämä näkemys ei mielestämme anna oikeaa kuvaa RVT:sta. Ensinnäkin RVT:ssa toimijoina ovat usein myös useista yksilöistä koostuvat organisaatiot. Toiseksi RVT:ssa ei yleensä olla kiinnostuneita yksilöiden toiminnasta sinänsä, vaan yksilöiden tai organisaatioiden toiminnasta jossain tietyissä institutionaalisissa roolissa tai kontekstissa, jossa toiminta tapahtuu (strategisessa) interaktiossa muiden toimijoiden kanssa. Esimerkkinä voisivat olla äänestäjien ja puolueiden (ehdokkaiden) välinen interaktio vaaleissa tai eduskuntaryhmien ja hallituksen välinen interaktio.

Salomäkeä näyttää myös huolettavan hänen RVT:aan liittämänsä valinnan ajatus. Salomäen mukaan valintaa ei ole olemassa, ei ainakaan rationaalista sellaista, vaan on vain jälkeenpäin *rationalisoituja* valintoja. Sinänsä kysymys jonkin valinnan rationaalisuudesta tai rationalisoinnista ei vaikuta kovin oleelliselta RVT:n kannalta, koska RVT:n malleissa tavoitteena on erilaisten interaktiutilanteiden mallintaminen,

ei valinnan kuvaaminen psykologisena prosessina. Tuntuu kuitenkin oudolta väittää, että ihmisten toiminta politiikassa olisi pelkästään jo tehtyjen valintojen rationalisointia tyyliin: ”Hups, tuli äänestettyä puoluetta X, miten tämän nyt rationalisoisi itselleen?”

Salomäen kommentissa ehkä vakavin varsinaisesti artikkelimme kohdistuva arvostelu koskee sitä, että emme ole Salomäen mielestä olleet/uskaltaneet olla tarpeeksi kriittisiä RVT:aa kohtaan. Olemme Salomäen kanssa samaa mieltä kriittisen tarkastelun tarpeellisuudesta. Artikkelimme tavoitteena on kuitenkin ollut selventää niitä monia väärinymmärryksiä ja käsitteiden löyhää käyttöä, joita RVT:n kritiikkiin on liittynyt. RVT:n kritiikissä on nimitäin ollut melko tyyppillistä rakentaa jonkinlainen kriitikolle sopiva ”RVT-straw man”, joka on otettu kritiikin kohteeksi. Valitettavan usein RVT-kritiikki on kohdistunut esimerkiksi RVT:n ihmiskuvaan, jonka mukaan yksilöt on määritelty itsekkäiksi oman etunsa maksimijoiksi. Kuten artikkelimme osoittaa, tämä on kuitenkin väärä käsitys RVT:sta. Samaan artikkeliin ei valitettavasti ole enää mahtunut varsinaista omaa RVT:n arviointiamme. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettemmekö olisi tulevaisuudessa sellaista laatimassa, etenkin nyt kun olemme luoneet pohjaa RVT:n asialliselle arvioinnille.